

ГЕНЕЗИС ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ НЕДОГОВІРНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ, ЩО ВИНИКАЮТЬ З ОДНОСТОРОННІХ ПРАВОМІРНИХ ДІЙ

Ігнатенко Вадим Миколайович,

канд. юрид. наук, доц.,

*доцент кафедри цивільного права № 1,
Національний юридичний університет*

імені Ярослава Мудрого,

Україна, м. Харків

e-mail: pollicitatio@bigmir.net

ORCID ID 0000-0002-1275-1755

Розглянуто еволюцію виникнення у світовій цивілістичній науці зобов'язань з односторонніх правомірних дій починаючи з римського приватного права, в якому було розроблено й урегульовано поняття квазіконтрактів, до яких належало ведення чужих справ без доручення та безпідставне збагачення. Виявлено тенденцію до створення окремого інституту зобов'язань з односторонніх правомірних дій. ЦК України втілює в собі світовий досвід цивільних кодифікацій починаючи з ЦК Наполеона, НЦУ та кодексів інших європейських держав і ґрунтується на положеннях ЦК УРСР 1922 та 1963 рр.

Ключові слова: односторонні правомірні дії; публічна обіцянка винагороди; дії без доручення; рятування.

Постановка проблеми. Останнім часом значно підвищився інтерес науковців до недоговірних зобов'язань, що виникають з односторонніх правомірних дій. Вони являють собою реалізацію автономії волі одного суб'єкта в цивільних правовідносинах, на протипагу більшості цивільних правовідносин, заснованих на договорі як домовленості суб'єктів. Дати характеристику подібним недоговірним зобов'язанням неможливо без з'ясування питання про розвиток їх правового регулювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Певною мірою дану проблему досліджували у своїх працях такі науковці, як Н. Ю. Голубєва (N.Y. Holubeva), О. О. Отрадна (O.O. Otradnova), М. Д. Пленюк (M.D. Plenyuk), але в основному вони розглядали еволюцію зобов'язання, зобов'язального права, а не недоговірних зобов'язань, що виникають з односторонніх правомірних дій.

Мета і завдання дослідження – виявити тенденції правового

регулювання недоговірних зобов'язань, що виникають з односторонніх правомірних дій, та проаналізувати нормативно-правові акти й думки науковців з цього питання.

Виклад основного матеріалу. Перелік підстав виникнення цивільних прав і обов'язків, зокрема й зобов'язань, передбачено ст. 11 ЦК України. Так, ще М. М. Агарков зазначав, що проблема підстав виникнення зобов'язання нерозривно пов'язана з точним встановленням поняття «зобов'язання» і з'ясуванням усіх його елементів, необхідних для розмежування зобов'язання з будь-якими іншими цивільними правовідносинами. На його думку, «до тих пір, доки ми не встановимо систему підстав, які породжують зобов'язання, поняття зобов'язання само по собі буде висіти в повітрі» [1].

Більшість підстав виникнення зобов'язань випливає з актів правомірної, дозволеної й суспільно корисної діяльності суб'єктів цивільного права, але водночас вони виникають і з неправомірної діяльності. Якщо одна особа заподіє майнову шкоду іншій особі або без будь-яких юридичних підстав збагачується за її рахунок, вона вчиняє дії неправомірні [2].

Як зазначає Л. Л. Кофанов, римляни розуміли зобов'язання досить широко. Вони вважали, що будь-які відносини між людьми можуть породити зобов'язання (Д. 44.7.3). Наприклад, римський юрист Гай писав: «назву кредиторів отримують не лише ті, хто дав гроші в кредит, але і кожен, кому заборгували по якій-небудь причині (Д.50.16.11), а Ульпіан розвивав цю думку, стверджуючи, що «... кредиторами стають, якщо, наприклад, кому-небудь заборгували за покупку (ex empto), або за надане в оренду (ex locato), або за що-небудь інше. Але навіть коли йому винні з делікту, то мені здається, що він може вважатися кредитором (Д. 50.16.12)». Таким чином, зобов'язальне право охоплювало весь спектр соціально-економічних відносин у давньому Римі [3].

На першому етапі виникнення зобов'язання чітко простежувалась відмінність між боргом і відповідальністю, якими часто були обтяжені два різні суб'єкти. З часом поєднання в одній особі двох ролей боржника і відповідача стало звичайним, у той же час поступово слабне особистий характер розправи,

поки нарешті Lex Poetelia Papiria 326 р. до н.е. не скасувало можливість *nexum** і зобов'язання набуло своїх сучасних якостей – відносин, що мають суто майновий характер [4, с. 239].

На думку Й. О. Покровського, найдавніший зародок зобов'язальних відносин знаходиться в тій сфері, яку ми сьогодні називаємо цивільними правопорушеннями або деліктами; договір як самостійне джерело зобов'язань з'являється значно пізніше [5]. За виразом С. А. Муромцева, в найдавнішому праві, окрім делікту, не було необхідності у визнанні будь-якого іншого джерела для зобов'язань для того, щоб забезпечити судовим захистом всі зобов'язання, відомі цьому праву. Оскільки порушення майнового характеру, в чому б вони не полягали, легко підводились під *furtum*. Під останнім розумілось взагалі присвоєння (*contrectatio*) не належної речі: вилучення речі з чужого володіння, користування річчю, переданою на зберігання, або користування річчю, переданою в позичку, але більше дозволеної межі [6, с. 117–118].

Ідея договору, отримавши громадянство в системі юридичних ідей, була застосована до багатьох відносин, які спочатку вважались недоговірними. Таким чином виникли: 1) «реальні» контракти: прекарій, позичка, поклада, застава; 2) «безіменні» реальні контракти; 3) із консенсуальних контрактів – договір, доручення і *constitutum* [6, с. 293].

Давньому Риму була відома велика кількість різноманітних зобов'язань. Римляни провели їх класифікацію, критерієм якої здебільшого виступали підстави їх виникнення. Так, Гай в «Інституціях» зазначає, що головний поділ зобов'язань розпадається на два види: кожне зобов'язання виникає або з договору, або з правопорушення. Зобов'язання за договором він поділяв на чотири види: ті, що виникають унаслідок передачі речі, або з урочистими словами, або в письмовій формі, або за простою угодою [7]. При подальшому розгляді Гай виділяє в цих категоріях і зобов'язання, які витікають з одностороннього акта (як, наприклад, *dotis dictio: uno loguente*), тобто можна вважати, що вираз «*ex contractu*» не можна перекладати «і контракту» в

сучасному, буквальному розумінні цього слова, хоча в цілому зобов'язання засновані на законному фундаменті (односторонні вони або двосторонні) [8, с. 353].

В іншому місці Гай класифікацію на два види супроводив застереженням про виникнення зобов'язань із різних інших підстав (*ex variis causarum figurae*). Так, він звертається до всеохоплюючої класифікації «різні інші підстави», які поступаються місцем цілком певним рубрикам, і до зобов'язань, які породжені договорами або деліктами, додаються зобов'язання, що витікають немовби з договорів чи деліктів (*quasi ex contractu, quasi ex delicto*). Остання класифікація, що охоплює всі без винятку зобов'язання давньоримського суспільства, була закріплена в Дигестах Юстиніана й отримала таким чином пряме законодавче закріплення [9]. На перший погляд, із вказаних підстав недоговірні зобов'язання можуть виникнути з деліктів, квазі – з деліктів і контрактів. При цьому слід враховувати, що термін «контракт» не завжди мав одне й те саме значення, а пройшов певну еволюцію, доки не набув сучасного вигляду.

У найдавнішому римському праві терміни «*contrahere*», «*contractus*» ще не визначали одну з підстав виникнення зобов'язання, а лише вказували на самі зобов'язальні зв'язки, зобов'язання, а точніше, всупереч зв'язкам, які виникають із правопорушень, – на ті зв'язки, що походять із дії законної, з юридичного правочину, яке також визначається тут як *contractus*. Отже, ці терміни мали суто об'єктивне значення, незалежне від врахування тієї ролі, яку могла відігравати у виникненні зобов'язання воля суб'єктів [4, с. 239].

У писемних джерелах римського права термін «*contractus*» використовувався відносно зобов'язань, які виникають на підставі правовідносин, не пов'язаних із договором, як-от: ведення чужих справ без доручення, заповідальний відказ, спільна власність, опіка тощо [10].

Прикладом того, що контрактом була й одностороння дія суб'єкта, є призначення посагу (*dotus dictio*). Способами встановлення посагу була передача (*datio*), призначення (*diction*) та обіцянка (*promissio dotis*): «Посаг або дається, або призначається, або обіцяється». Звичайним і водночас

найдавнішим способом було призначення посагу (*dotis dictio*), формальний, односторонній правочин (джерела свідчать, що це акт, який здійснюється проголошенням певних слів (*centra verba*) одним учасником – *uno loquente* [8, с. 189].

У класичній юриспруденції і, перш за все, на підставі досвіду, отриманого із зобов'язальних правочинів в рамках *ius gentium*, в яких зобов'язання виникає із взаємної домовленості двох сторін, стало поступово формуватись уявлення, відповідно до якого у будь-якому двосторонньому правочині ділового обороту силою, яка створює зобов'язання, є «домовленість», досягнута сторонами. Таким чином, наприкінці класичної епохи *contrahere, contractus* починають набувати нового, суб'єктивного значення «погодитись, домовитись» (Ріккобоно) і відноситися лише до зобов'язань, що виникають за домовленістю сторін (як би воно не виявлялось), і водночас більше не застосовується до інших зобов'язань, які виникають за домовленістю сторін (як би воно не виявлялось), і в той же час більше не застосовується до інших зобов'язань, що виникають у результат дії, про яку, хоча вона і є законною, сторони не домовлялись (наприклад, «сплата неналежного») [4, с. 239]. До останніх належали квазіконтракти. Від терміна *quasi ex contractu* (виникло мовби з контракту) в епоху середньовіччя було утворено поняття «квазіконтракти», до яких входило: ведення чужих справ без доручення (*negotiorum gestio*), сплата неналежного (*solutio indebiti*) і безпідставне збагачення (*iniusta locupletatio*) [8, с. 189].

Терміном «зобов'язання мов би з договору» позначаються ті випадки, коли між двома сторонами, щоне знаходяться між собою в договорі, встановлюються зобов'язальні відносини, які за своїм характером і змістом подібні договірним зобов'язанням. У цьому випадку зобов'язання виникають або з односторонніх правочинів, або з деяких інших фактів, які не є ні договором, ні недозволеною дією. Така назва свідчить про те, що спірні питання про умови і межі відповідальності сторін вирішуються аналогічно тому, як вони вирішуються стосовно відповідних договорів [11, с. 502–503].

Основними видами таких зобов'язань були:

– *negotiorum gestio* – ведення чужих справ (або взагалі турбота про чужу справу) без доручення;

– зобов'язання, що виникали внаслідок безпідставного збагачення однієї особи за рахунок іншої. До них відносяться кілька спеціальних випадків, як-от: вимога повернення неналежного, сплаченого помилково; вимога повернення того, що отримано іншою особою внаслідок нездійснення тієї підстави, яка мала на увазі, коли здійснювалось надання; вимога повернення недобросовісно придбаного та ін.

Ведення справ, *negotiorum gestio* у спеціальному розумінні (як підстава виникнення зобов'язань), означає такі відносини, коли одна особа (*negotiorum gestor*) веде справи іншої особи (*dominus*), управляє її майном і т.п., не маючи на це доручення від цієї іншої особи [11, с. 502–503]. Формулювання «немовби з договору» дає змогу охопити випадки, коли договір відсутній, проте виникає зобов'язання, що дуже нагадує договірні зобов'язання [12].

Таким чином, йшлося про окремі підстави виникнення зобов'язань. Поняття одностороннього правочину як підстави з'явилося пізніше. Розробка концепції й доктрини юридичного правочину являє собою плід сучасної думки: римляни ніколи не мали єдиної уяви про юридичний правочин. Однак на практиці вони врешті-решт регламентували, щонайменше частково, ці типи дій, хоча нам, сучасним людям, ця картина видається фрагментарною і не закінченою) [8, с. 56].

Доробок римлян розширили глосатори, у доктрині яких єдиному визначенню двосторонніх правочинів (*actum*) протиставлено декілька понять односторонніх актів: *pollicitatio*, *renuntiatio* (відмова позивача від позову), *repudiation* (відмова від суб'єктивного права) [13, с. 98–99]. Зокрема, в римському праві *pollicitatio* (обіцянка) – одностороння заява громадянина про те, що він зробить що-небудь для своєї общини (наприклад, поставить пам'ятник, побудує бані) [14, с. 248–249].

Подальший розвиток недоговірні зобов'язання отримали у Французькому

цивільному кодексі 1804 р. (Кодекс Наполеона). Він містить розділ IV «Про зобов'язання, які виникають без згоди», ст. 1370 якого закріплює правило щодо них: деякі зобов'язання виникають без наявності якої-небудь згоди ні з боку того, хто зобов'язується, ні з боку того, перед ким він зобов'язується. Одні зобов'язання виникають лише в силу закону, інші – з особистих дій того, хто виявляється зобов'язаним. Перші є зобов'язаннями, що виникають незалежно від волі, як і зобов'язання між двома сусідніми власниками або зобов'язання опікунів та інших управителів, які не можуть відмовитися від покладених на них зобов'язань. Зобов'язання, що виникають з особистих дій того, хто виявляється зобов'язаним, витікають або із квазідоговорів, або з деліктів, або із квазіделіктів.

Квазідоговорами є здійснювані виключно за власним бажанням дії людини, з яких витікає яке-небудь зобов'язання перед третьою особою, а іноді взаємне зобов'язання обох сторін. До них традиційно віднесено ведення чужих справ без доручення і безпідставне збагачення [15].

Другим після Кодексу Наполеона видатним кодифікованим нормативним актом у галузі цивільного права стало Німецьке цивільне уложення 1896 р. (НЦУ), яке врегульовувало такі недоговорні зобов'язання з односторонніх правомірних дій, як публічна обіцянка винагороди, конкурс і ведення справи без доручення, а також незавершені зобов'язання [16].

Так, відповідно до § 687 НЦУ особа, яка в публічному оголошенні визначить винагороду за вчинення якої-небудь дії, зокрема, за досягнення певного результату, зобов'язана виплатити винагороду тому, хто здійснить зазначену дію, навіть якщо останній діяв не враховуючи публічну обіцянку винагороди. Різновидом публічного обіцяння винагороди є конкурс на преміальній основі, який вважається дійсним лише за умови, що зазначено його строк (абз. 1 § 661). Конкурс від публічної обіцянки винагороди відрізняє змагальність. Ведення справи без доручення передбачає, що особа, яка веде справу іншої особи, не отримавши від неї доручення або не будучи уповноваженою в інший спосіб, зобов'язана вести справу так, як того

вимагають інтереси зацікавленої у справі особи з урахуванням її дійсної або передбачуваної волі (§ 667).

Щодо незавершених зобов'язань, то § 762 НЦУ передбачає, що зобов'язання з гри або парі не виникає. Надане на підставі гри або парі не може бути витребуване до повернення, оскільки зобов'язання не існує. Ці правила застосовуються також до домовленості, за якою сторона, яка програла з метою виконання боргу, який виник із гри або парі, приймає на себе зобов'язання перед стороною, яка виграла, зокрема, про визнання боргу.

Кодекс Наполеона і НЦУ вплинули на розвиток цивільного законодавства дореволюційної Росії, яка частково включала в себе територію сучасної України. На думку С. О. Харитонов та О. І. Харитонової, найбільш важливим для нас є те, що НЦУ має явний, хоча й практично не відображений у літературі вплив на радянські кодекси, в тому числі й на Цивільний кодекс УРСР, послугувавши таким чином опосередковуючою ланкою рецепції римського приватного права [17].

У 1807 р. набув чинності 15-томний Звід законів Російської імперії, який був об'єднаний у 8 книг. Значне місце у Зводі відводилось інституту зобов'язального права, в якому розрізняли зобов'язання, які виникають із договорів, та ті, що виникали у зв'язку із заподіянням шкоди [18]. На початку ХІХ ст. у Російській імперії були створені кодифікаційні комісії, які розробили проекти цивільного, кримінального та торгового уложень, однак вони не були прийняті і не вступили в дію.

Щодо врегулювання зобов'язань із односторонніх правомірних дій, то можна стверджувати, що Проект Цивільного Уложення перебував під впливом Німецького цивільного Уложення, оскільки в розділі третьому містив, зокрема, глави: публічна обіцянка винагороди, ведення чужих справ без доручення повернення неналежно отриманого [19].

Так, В. І. Сінайський до недоговірних зобов'язань у той час відносив:

- 1) юридично обов'язкову обіцянку;
- 2) зобов'язання із правопорушень;

3) зобов'язання по закону (*ex lege*).

Під зобов'язанням по закону, або легальним зобов'язанням розумілось будь-яке зобов'язання, яке не належить ні до договірних зобов'язань, ні до недоговірних із обіцянки і правопорушення. Вказане визначення мало негативний зміст. На думку В. І. Сінайського, в їх основі лежить безпосередньо закон, і не потрібно ще іншої передбаченої законом підстави виникнення зобов'язання: договору, правопорушення і обіцянки, тоді як в інших зобов'язаннях необхідною є ще одна з перелічених підстав, що складає вольовий акт особи, його діяльності в цивільному обороті [20].

ЦК УРСР 1922 р. закріплював два види недоговірних зобов'язань: що виникають внаслідок безпідставного збагачення, і що виникають внаслідок заподіяння іншому шкоди. На підставі ст. 399 ЦК особа, яка збагатилася коштом іншої особи без ґрунтовної, встановленої законом або угодою підстави, зобов'язана повернути незаконно одержане. Обов'язок повернення настає й тоді, коли підстава збагачення відпадає згодом. Також передбачалось правило, згідно з яким збагатілий коштом іншої особи, через протизаконну, або спрямовану на шкоду державі дію цієї особи, зобов'язаний внести безпідставно одержане в прибуток держави [21].

За часів радянської доби, в одній із своїх робіт С. К. Май, говорячи про підстави виникнення зобов'язань, а отже і про види зобов'язань вказував, що серед підстав виникнення зобов'язань найбільше значення має договір. Менше значення, ніж договори, мають односторонні волевиявлення. Однак якщо віднести до цієї категорії юридичних дій видачу цінних паперів на пред'явника, з'ясовується, що і односторонні волевиявлення висуваються на одне з перших по значенню місць в числі підстав виникнення зобов'язань. Визначення в якості підстав виникнення зобов'язань в буржуазному праві завдання шкоди протиправними діями і безпідставне збагачення слугують цілі поновлення або забезпечення господарського становища учасників цивільного обороту [22].

На думку Р. Саватьє, зобов'язання виникають або з волевиявлення людей, яке частіше всього виражається у договорі, іноді в односторонніх

зобов'язаннях, або із відшкодування, до якого право зобов'язує людей. Такий обов'язок відшкодування може виникнути з різноманітних підстав. Він може бути зв'язаний з цивільною відповідальністю або з безпідставним збагаченням [23].

Є. Годеме виступав за збереження поняття квазіконтракту як особливої підстави зобов'язання. Він визнавав існування лише трьох квазіконтрактів – ведення справ, платіж неналежного, безпідставне збагачення, які не можуть бути зведені до другого поняття і спільним елементом яких є виникнення зобов'язання, внаслідок вигоди, наданій третій особі [24].

ЦК УРСР 1963 р. розширив правове регулювання недоговірних зобов'язань і закріпив окрім зобов'язань з відшкодування шкоди і зобов'язань з безпідставного збагачення, зобов'язання, що виникають з публічного обіцяння винагороди (оголошення конкурсу), зобов'язання, що виникають внаслідок рятування соціалістичного майна. В юридичній літературі того часу недоговірні зобов'язання поділялись на два види: а) ті, що виникали з односторонніх правомірних дій (публічна обіцянка винагороди); б) охоронні, які виникали внаслідок завдання шкоди, рятування соціалістичного майна, безпідставного придбання або збереження майна [25]. У той же час існувала також точка зору про вузьке розуміння недоговірних зобов'язань, тобто ототожнення їх з деліктними. Відповідно, за такого підходу поділ зобов'язань на договірні (деліктні) не охоплював усі види зобов'язань (наприклад, з односторонніх правочинів, подій і т.п.). Тому пропонувалось поділити зобов'язання на регулятивні (як договірні, так і інші зобов'язання правомірної спрямованості (які виникають із заподіяння шкоди і з безпідставного збагачення).

І в наш час простежуються ці два підходи. На нашу думку, більш доцільним є використання принципу дихотомії – поділу на два перші поняття [26]. Такий розподіл зобов'язань пояснюється значною відмінністю законодавчої регламентації цих зобов'язань [27].

У сучасній цивілістичній науці відстоюється також і вузький підхід, за яким в основі систематизації лежить поділ більшості зобов'язань за підставами

виникнення на дві великі групи: договірні та недоговірні (правоохоронні). Тут замість терміна деліктні застосовується правоохоронні.

В останній рік існування СРСР, 31 травня 1991 р., були прийняті Основи цивільного законодавства Союзу РСР і республік, які містили окремі норми, присвячені таким недоговірним зобов'язанням, як ведення чужих справ без доручення і зобов'язання з безпідставного збагачення. Так, за ст. 188 Основ особа, яка вчинила правочин в інтересах іншої особи, не маючи на те повноважень, вправі вимагати відшкодування понесених за цим правочином витрат за умови наступного його схвалення цією особою. За відсутності схвалення необхідні витрати відшкодовуються особою, в інтересах якої вчинений правочин, лише в межах набутої за правочином вигоди [28]. В українському цивільному законодавстві вони не мали безпосереднього втілення.

Кодифікаційна робота проводилась і в рамках Співдружності Незалежних Держав. 29 жовтня 1994 р. на п'ятому пленарному засіданні Міжпарламентської Асамблеї держав-учасниць СНД було прийнято Модельний цивільний кодекс. Зокрема, гл. 46 «Окремі види зобов'язань» була присвячена регулюванню діяльності в чужому інтересі без доручення. У цей же час проводилась робота над проектом Цивільного кодексу України [29], який був внесений до Верховної Ради України народним депутатом В. Л. Мусіякою 20 грудня 1996 р.

Серед новітніх кодифікацій цивільного законодавства, які передбачають виокремлення недоговірних зобов'язань, є Цивільний кодекс Канадської провінції Квебек 1994 р. [30]. По-перше, у ст. 1372 Кодексу зазначено підстави виникнення зобов'язання: зобов'язання виникає з договору або з будь-якої дії або факту, з яким закон пов'язує правові наслідки зобов'язань. По-друге, він містить гл. 4 «Про деякі підстави зобов'язань» розбиту на три відділи: про ведення чужих справ, про прийняття неналежного, про безпідставне збагачення.

Стаття 109 Загальних положень цивільного права КНР, прийнятих

четвертою сесією Всекитайських зборів народних представників шостого скликання 12 квітня 1986 р., передбачає, що відповідальність за відшкодування шкоди, завданої здоров'ю особи внаслідок її прагнення запобігти або не допустити завдання шкоди державному майну або майну і здоров'ю громадян, покладається на ту особу, з вини якої заподіяно шкоду, вигодонабувач також може надати відповідну компенсацію [31]. Хоча в даній нормі перш за все йдеться про відшкодування шкоди, але не можна не помітити, що підставою її виникнення виступає правомірна дія особи, спрямована на запобігання або недопущення завдання шкоди майновим правам чи здоров'ю громадян. Адже і перед радянською цивілістикою поставало питання про місце зобов'язань з рятування. При цьому, зокрема, В. П. Маслов пропонував врегулювати його таким же чином – на рівні окремого делікту.

Нові цивільні кодекси Російської Федерації та Республіки Білорусь у розділах, присвячених окремим видам зобов'язань, не виокремлюють недоговірні зобов'язання і не закріплюють такого терміна, а лише містять окремі глави: дії в чужому інтересі без доручення; публічне обіцяння винагороди, публічний конкурс; проведення ігор і парі; зобов'язання внаслідок завдання шкоди; зобов'язання внаслідок безпідставного збагачення. Однак у ЦК РБ все ж наводиться термін «недоговірні зобов'язання» – так називається параграф глави «Колізійні норми» розділу «Міжнародне приватне право». У ньому йдеться про такі види недоговірних зобов'язань: а) зобов'язання з односторонніх дій (публічна обіцянка нагороди; діяльність у чужому інтересі без доручення); б) зобов'язання внаслідок завдання шкоди; в) безпідставне збагачення.

На відміну від ЦК РФ і Білорусі, ЦК України, по-перше, в окремий підрозділ виділяє недоговірні зобов'язання, які разом з договірними складають розділ «Окремі види зобов'язань»; по-друге, він більш детально регулює окремі види недоговірних зобов'язань, завдяки чому закріплює більш широкий їх перелік. Наприклад, ЦК Росії та Білорусі у главі «Зобов'язання внаслідок завдання шкоди» включають статтю «Попередження завдання шкоди», згідно з

якою небезпека завдання шкоди в майбутньому може стати підставою для позову про заборону діяльності, що створює небезпеку (відповідно статті 1065 і 934). Натомість ЦК України містить главу «Створення загрози життю, здоров'ю, майну фізичної особи або майну юридичної особи», яка складається з трьох статей. Якщо порівняти правове регулювання недоговірних зобов'язань з односторонніх правомірних дій за ЦК УРСР і чинним ЦК України, то перш за все це наявність окремого підрозділу і закріплення окремих видів на рівні глав «Публічна обіцянка винагороди», «Вчинення дій в майнових інтересах іншої особи без її доручення», «Рятування здоров'я та життя фізичної особи, майна фізичної або юридичної особи» та «Набуття, збереження майна без достатньої правової підстави».

Висновки. Таким чином, значення недоговірних зобов'язань на сучасному етапі зростає. Нарівні з традиційними видами недоговірних зобов'язань з односторонніх правомірних дій, які відомі з часів римського права – ведення чужих справ без доручення, зобов'язання внаслідок безпідставного збагачення, врегульовано нові види зобов'язань – із публічної обіцянки винагороди без оголошення конкурсу та за результатами конкурсу, рятування здоров'я та життя фізичної особи, майна фізичної або юридичної особи. Разом із розширенням переліку видів недоговірних зобов'язань з односторонніх правомірних дій чітко простежуються тенденції до збагачення змісту раніше відомих зобов'язань шляхом виокремлення підвидів у рамках виду (наприклад, ЦК УРСР не врегулював зобов'язання з публічної обіцянки винагороди без оголошення конкурсу).

Список літератури:

1. Агарков М. М. Избранные труды по гражданскому праву: в 2 т. Т. 1. Москва: АО «Центр ЮрИнфоР», 2002. С. 307.
2. Йоффе О. С. Советское гражданское право. Ч. 2. Ленинград: Тип. ПО ЛГУ, 1961. 470 с.
3. Кофанов Л. Л. Обязательственное право в Архаическом Риме: Долговой вопрос (VI–IV вв. до н.э.). Москва: Юрист, 1994. С. 62.
4. Санфилиппе Чезаре. Курс римського частого права: учебник / под. ред. Д. В. Дождева. Москва: БЕК, 2000. 400 с.
5. Покровський И. А. Основные проблемы гражданского права. Москва: Статут, 1998. С. 236.

6. Муромцев С. А. Гражданское право Древнего Рима. Москва: Статут, 2003. 685 с.
7. Памятники римского права: Законы XII таблиц. Институции Гая. Дигесты Юстиниана. Москва: Зерцало, 1997. С. 98.
8. Франчози Дж. Институционный курс римского права / пер. с итал.; отв. ред. Л. Л. Кофанов. Москва: Статут, 2004. 428 с.
9. Иоффе О. С., Мусин В. А. Основы римского гражданского права. Ленинград: Изд-во Ленингр. ун-та, 1974. С. 92.
10. Задорожний Ю. А. Формування інституту позадоговірних зобов'язань у римському праві. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2006. № 10. С. 116.
11. Римское частное право: учебник / под. ред. проф. И. Б. Новицкого и проф. И. С. Перетерского. Москва: Юристъ, 1996. 544 с.
12. Харитонов Е. О. Римское частное право. Харьков: Одиссей, 2000. С. 98.
13. Полдников Д. Ю. Договорные теории глоссаторов. Москва: Academia, 2008. 352 с.
14. Бартошек М. Римское право: (Понятия, термины, определения) / пер. с чешск. Москва: Юрид. лит., 1989. 448 с.
15. Французский гражданский кодекс / науч. ред. и предисл. канд. юрид. наук Д. Г. Лаврова; пер. с фр. А. А. Жуковой, Г. А. Пашковской. Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2004. С. 741.
16. Гражданское уложение Германии: Вводный закон к Гражданскому уложению = Bürgerliches Gesetzbuch Deutschlands mit Einführungsgesetz; пер. с нем. / [В. Бергманн, введ., сост.]; науч. редакторы А. Л. Маковский (и др.). 2-е изд., доп. Москва : Волтерс Клувер, 2006. 816 с. (Серия «Германские и европейские законы»; Кн. 1).
17. Харитонов Е. О., Харитонova О. I. Рецепції приватного права: парадигма прогресу. Кіровоград: Центрально-Українське вид-во, 1999. С. 136.
18. Пленюк М. Еволюційні етапи формування зобов'язання у дореволюційний період. *Юридична Україна*. 2014. № 7. С. 49.
19. Герценберг В. Э., Перетерский И. С. Обязательственное право. Кн. 5: Гражданского уложения издана с разрешения Министра юстиции. Санкт-Петербург: Изд-во юрид. книжного склада «Право», 1914. С. 208–211.
20. Синайский В. И. Русское гражданское право. Изд. 2-е испр. и доп. Киев, 1911. Вып. 2: Обязательственное, семейное и наследственное права. С. 65.
21. Цивільний Кодекс УРСР. П'яте вид., Харків: Вид-во Наркомюсту, 1927.
22. Май С. К. Очерк общей части буржуазного обязательственного права. Москва: Внешторгиздат, 1953. С. 24–25.
23. Саватье Р. Теория обязательств. Юридический и экономический очерк. Москва: Прогресс, 1972. С. 49–50.
24. Годеме Е. Общая теория обязательств. Москва: Юридическое изд-во Министерства юстиции СССР, 1948. С. 304–305.
25. Советское гражданское право. Ч. 1 / под общ. ред. проф. В. Ф. Маслова. Киев: ИО «Вища школа», Головное издательство, 1977. С. 378.
26. Гражданское право: в 2 т., т. 2 / под ред. Е. А. Суханова. Москва: БЕК, 1993. С. 12.
27. Голубева Н. Ю. Зобов'язання у цивільному праві України: методологічні засади правового регулювання: монографія. Одеса: Фенікс, 2013. С. 95.
28. Ведомости ВС СССР. 1991. № 26. Ст. 733.
29. Цивільний кодекс України. Проект від 25.08.1996 р. *Українське право*. 1996. № 2 (спецвипуск).
30. Гражданский кодекс Квебека. Москва: Статут, 1999. 472 с.
31. Гражданское законодательство КНР / пер. с кит. Москва: Международный центр финансово-экономического развития, 1997. С. 30.

References:

1. Agarkov, M.M. (2002). *Izbrannye trudy po grazhdanskomu pravu*. (Vols. 1–5); Vol. 1.

Moscow: AO «Centr JurInfoR» [in Ukrainian].

2. Joffe, O.S. (1961). *Sovetskoe grazhdanskoe pravo*. Ch. 2. Leningrad: Tip. PO LGU [in Russian].

3. Kofanov, L.L. (1994). *Objazatel'stvennoe pravo v Arhaicheskom Rime: Dolgovoj vopros (VI–IV vv. do n.je.)*. Moscow: Jurist [in Russian].

4. Sanfilippe, Chezare. (2000). *Kurs rims'kogo chastogo prava*. D.V. Dozhdev (Ed.). Moscow: BEK [in Russian].

5. Pokrovs'kij, I.A. (1998). *Osnovnye problemy grazhdanskogo prava*. Moscow: Statut [in Russian].

6. Muromcev, S.A. (2003). *Grazhdanskoe pravo Drevnego Rima*. Moscow: Statut [in Russian].

7. Pamjatniki rimskogo prava: Zakony XII tablic. Institucii Gaja. Digesty Justiniana. (1997). Moscow: Zercalo [in Russian].

8. Franchози, Dzh. (2004). *Institucionnyj kurs rimskogo prava*. L.L. Kofanov (Ed.). Moscow: Statut [in Russian].

9. Ioffe, O.S., Musin, V.A. (1974). *Osnovy rimskogo grazhdanskogo prava*. Leningrad: Izd-vo Leningr. un-ta [in Russian].

10. Zadorozhnyi, Iu.A. (2006). *Formuvannia instytutu pozadohovirnykh zobov'iazan u rymському pravi*. *Biuleten Ministerstva yustytzii Ukrainy*, 10, 116 [in Ukrainian].

11. *Rimskoe chastnoe pravo*. I.B. Novickogo, I.S. Pereterskogo (Ed.). (1996). Moscow: Jurist [in Russian].

12. Haritonov, E.O. (2000). *Rimskoe chastnoe pravo*. Kharkiv: Odissey [in Ukrainian].

13. Poldnikov, D.Ju. (2008). *Dogovornye teorii glossatorov*. Moscow: Academia [in Russian].

14. Bartoshek, M. (1989). *Rimskoe pravo: (Ponjatija, terminy, opredelenija)*. Moscow: Jurid. lit [in Russian].

15. *Francuzskij grazhdanskij kodeks*. D.G. Lavrov (Ed.). (2004). Sankt-Peterburg: Juridicheskij centr Press [in Russian].

16. Bergmann, V. (Ed.). *Grazhdanskoe ulozhenie Germanii: Vvodnyj zakon k Grazhdanskomu ulozheniju [Bürgerliches Gesetzbuch Deutschlands mit Einführungsgesetz]*. (2006). A.L. Makovskij (et al.). Moscow: Volters Kluver [in Russian].

17. Kharytonov, Ie.O., Kharytonova, O.I. (1999). *Retseptsii pryvatnoho prava: paradyhma prohresu*. Kirovohrad: Tsentralno-Ukrainske vyd-vo, 136 [in Ukrainian].

18. Pleniuk/ M. (2014). *Evoliutsiini etapy formuvannia zobov'iazannia u dorevoliutsiinyi period*. *Yurydychna Ukraina*, 7, 49 [in Ukrainian].

19. Gercenberg, V.Je., Pereterskij, I.S. (1914). *Objazatel'stvennoe pravo*. Kn. 5: *Grazhdanskogo ulozhenija izdana s razreshenija Ministra justicii*. Sankt-Peterburg: Izd-vo jurid. knizhnogo sklada «Pravo», 208–211 [in Russian].

20. Sinajskij, V.I. (1911). *Russkoe grazhdanskoe pravo*. Kiev, issue 2: *Objazatel'stvennoe, smejnoe i nasledstvennoe prava* [in Russian].

21. *Tsyvilnyi Kodeks URSR*. ().1927Kharkiv: Vyd-vo Narkomiustu [in Ukrainian].

22. Maj, S.K. (1953). *Ocherk obshhej chasti burzhuaznogo objazatel'stvennogo prava*. Moscow: Vneshtorgizdat, 24–25 [in Russian].

23. Savat'e, R. (1972). *Teorija objazatel'stv*. Juridicheskij i jekonomicheskij ocherk. Moscow: Progress, 49–50 [in Russian].

24. Godeme, E. (1948). *Obshhaja teorija objazatel'stv*. Moscow: Juridicheskoe izd-vo Ministerstva justicii SSSR, 304–305 [in Russian].

25. *Sovetskoe grazhdanskoe pravo*. Ch. 1. V.F. Maslov (Ed.). (1977). Kiev: IO «Vishha shkola», Golovnoe izdatel'stvo, 378 [in Russian].

26. *Grazhdanskoe pravo*. E.A. Suhanov (Ed.). (Vols. 1–2; Vol. 2). (1993). Moscow: BEK [in Russian].

27. Holubieva, N.Iu. (2013). *Zobov'iazannia u tsyvilnomu pravi Ukrainy: metodolohichni*

zasady pravovoho rehuliuвання. Odesa: Feniks, 95 [in Ukrainian].

28. Vedomosti VS SSSR. 1991, 26, art. 733 [in Russian].

29. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy. Proekt vid 25.08.1996 r. (1996). *Ukrainske pravo*, 2 [in Ukrainian].

30. Grazhdanskij kodeks Kvebeka. (1999). Moscow: Statut [in Russian].

31. Grazhdanskoe zakonodatel'stvo KNR. (1997). Moscow: Mezhdunarodnyj centr finansovo-jekonomicheskogo razvitija, 30 [in Russian].

Игнатенко В. Н. Генезис правового регулирования внедоговорных обязательств, возникающих из односторонних правомерных действий.

Прослежена эволюция возникновения в мировой цивилистической науке обязательств из односторонних правомерных действий, начиная с римского частного права, в котором было разработано и урегулировано понятие квазиконтрактов, к которым относились ведение чужих дел без поручения и неосновательное обогащение. Выявлено тенденцию к созданию отдельного института обязательств из односторонних правомерных действий. Это происходило постепенно, путем принятия гражданских кодексов. ГК Украины воплощает в себе мировой опыт кодификаций, начиная с ГК Наполеона, НГУ, кодексов других европейских стран, базируясь также на положениях ГК УССР 1922 и 1963 гг.

Ключевые слова: односторонние правомерные действия; публичное обещание вознаграждения; действия без поручения; спасание.

Ihnatenko V. N. Genesis of legal regulation of non-contractual obligations arising out of unilateral lawful actions.

The evolution of the legal regulation of obligations on unilateral lawful acts, starting with the Roman private law, which defined the notion of obligation, as well as the classification of obligations was carried out. The first obligations were divided into those arising from the contract and for the offense. Over time, commitments from unilateral covenants or some other facts that are not related to contracts or offenses are distinguished. The Romans expanded the glories of the Tories, which identified some unilateral acts. The French Civil Code of 1804, as quasi-treaty, regulated the conduct of alien cases without commission and unfounded enrichment. The German Civil Code regulated such obligations on unilateral lawful actions: a public promise of remuneration, a competition and the conduct of cases without a mandate. These codified normative acts have had a great influence on the legislation of pre-revolutionary Russia. The German Civil Code served as the basis for the Central Committee of the UkrSSR as an indirect link of the reception of Roman private law. The Central Committee of Ukraine introduced a classification of obligations on a contractual and non-contractual basis. The latter include, in particular, obligations of unilateral lawful actions, such as a public promise of remuneration, the commission of actions in the property interests of another person without its commission, the salvation of the health and life of an individual, the property of a natural or legal person, the acquisition, preservation of property without sufficient legal basis. There are tendencies in the settlement of obligations on unilateral lawful actions at the level of a separate institute sub-branch of obligatory law and the allocation of subspecies of such obligations within the species.

Keywords: one-way lawful actions; a public promise of remuneration; actions without an order; rescue.

Надійшла до редколегії 15.11.2017 р.